

“Hi havia poca cosa en castellà, quasi tot era en català. Ens ensenyava a parlar mitjançant les conferències. Es parlava del que es volia. Mai en la vida havia imposat res. Encara recordo la il·lusió de donar una conferència a la classe”.

“Feien mapes de guix i havien fet el planell de Plana Rodona de cinquanta mil maneres diferents. Agafaven les cadenes i sortien a mesurar. L'escola també va quedar ben estudiada. Si s'havia de cubicar alguna cosa, anaven a un dipòsit d'aigua i miraven l'aigua que hi havia, la que hi cabia, etc. no necessitaven per a res el llibre... Tothom sabia com s'anomenaven les plantes. En teníem moltes a l'escola i també sortíem constantment al camp. Tot el que es pogués estudiar fora es feia. Ens havia portat a tot arreu...”

“Recordo que a Vilafranca, a les escoles graduades, vàrem fer la diada del nen penedenc, on vàrem anar tots els nens del Penedés (9)”.

“L'any que va esclatar la guerra ens estàvem preparant alguns per anar a estudis superiors, però tot va canviar i el mestre se'n va anar. Encara que jo ja no hi anava molt a l'escola perquè el meu pare hem necessitava al camp”.

NOTES

- (1) Ja desenvolupat en la comunicació d'en F. Imbernón “Colaboración...” pág. 181. III Jornades d'Història dels PPCC, Girona, Novembre 1979.
- (2) Ibidem.
- (3) Per una carta dirigida a C. Freinet el 24/4/de 1937, i publicada en E. Freinet “Naissance d'une pédagogie populaire” Edt. Maspero, Paris 1968 (carta traduïda en la versió castellana de l'obra), trobem a R. Costa Jou en el Batalló d'Ingeniers. divisió “Carlos Marx”, Torralba de Aragón, Tardienta.
Per a una ampliació de la biografia d'en Costa Jou veure Dalmau, B. “Conversació amb R. Costa Jou” Perspectiva Escolar, número 28, pp. 59-64, Barcelona 1978.
- (4) Actualment en Josep Colomer té una sabateria a Terrassa.
- (5) Utilitzem el terme estimar perquè considerem que en aquest cas és el més adequat. En J. Colomer ens va dir: “m'agradaria donar-li una forta abraçada a aquest home”.
- (6) L'únic original que hem trobat és el número 2, Desembre de 1934.
- (7) A l'actual escola hem trobat encara les caixes dels tipus d'impremta i petits gravats de linoleums.
- (8) En Josep Colomer conserva totes les llibretes d'aquella època.
- (9) En aquell moment hi havia molts mestres del Penedés que eren membres de la *Cooperativa de la Imprenta en la Escuela*, aci com Vilafranca el centre de publicacions del moviment Freinet espanyol.

L'ESCOLA FREINET DE BARCELONA 1937-1938

Maria Pla i Molins

El moviment de renovació pedagògica impulsat constantment per les corporacions catalanes no ha disminuït ni una mica durant aquest últim any de guerra... molt al revés... s'ha pensat a establir escoles especials per a assajar els mètodes moderns més en boga.

L'Ajuntament de Barcelona ha establert escoles noves per a assajar els mètodes: Cousinet, FREINET, Decroly (1) del Treball, de Projectes i Escola Productiva.

Aquests foren els grups d'assaig que es posaren en marxa per part de la Conselleria Regidora de Cultura de l'Ajuntament de Barcelona.

Era tasca d'investigació psicològica i experimental. El nostre treball que tots els nostres deixebles (i2), sense excepció, adquireixin un nivell cultural.

A l'Arxiu de l'Ajuntament he pogut consultar algunes notes referides a l'“ordre del dia” de les reunions de la Comissió de Cultura. La col·lecció és incompleta però en l'ordre del dia del 12 de gener de 1937 s'hi indica la necessitat d'estructurar els Grups Escolars d'Assaig. A partir d'aquesta data comença, doncs, el naixement d'una important experiència educativa: l'Escola Freinet.

No he trobat la data fixa de la inauguració de l'Escola; només un rebut pel qual es pagava a M. Crusat la quantitat de cent cinquanta pessetes per la neteja de les Escoles Freinet i Cousinet des del març fins al setembre de 1937. A partir d'aleshores, la neteja de les escoles la realitzà el personal de cantines.

En una de les Actes de la Comissió de Cultura signada per Serra Húnter (la del 12 d'octubre de 1937), es llegeix:

La Comissió de Govern creu que és millor que el CENU s'encarregui de la incautació... tota vegada que aquest organisme ha fet múltiples incautacions.

Posar al servei del poble antics locals de luxe (3).

...Un deure elemental envers el poble treballador ens obligà de trobar solució al problema escolar que tenia plantejat el nostre poble (4).

L'Escola Freinet s'instal·là a la torre dels marquesos de Villamediana, al passeig de la Bonanova nº 111. Per tal de descriure-la, no hi ha res millor com utilitzar les mateixes paraules dels seus escolars:

En plena guerra se inauguró silenciosamente, sin bombo ni platillos, la Escuela Freinet de Barcelona. No estaban los tiempos para festejos pero si para hacer una labor callada y positiva en beneficio de la cultura popular. Un maestro, Victor Colomer que pasó a ocupar la Consejería de Cultura del Ayuntamiento de Barcelona fue su creador.

Tenemos una escuela preciosa, con jardín, huerto, piscina, talleres e imprentas. Está situada a cinco kilómetros del centro de la capital y venimos gratis en tren eléctrico o en tranvía (5).

El primer número de la revista que publicà l'Escola llegim:

Des de la nostra Escola es veu perfectament el Tibidabo. Aquest ha estat el motiu pel qual elegirem el nom de la típica muntanya barcelonina per a títol dels nostres quaderns... La nostra Escola és una veritable democràcia. La majoria mana i la minoria acata les seves decisions, que sempre redunden en benefici de l'obra escolar (6).

L'alumnat procedia, especialment, del districte cinquè de la ciutat, ja que s'aprofitaven les escoles més assolaiades per als infants dels barris menys afavorits.

També s'hi integraren nens que, fugint de les primeres línies del front, arribaven a Barcelona des de diversos punts de l'Estat espanyol:

Es raro el día que no vienen alumnos nuevos a la Escuela. En las clases ya casi no cabemos (7).

Cuando estábamos en Carabanchel, hace un año que entraron los moros y nos pudimos escapar por milagro... Las mujeres, cuando iban corriendo por la carretera, la mitad lloraban. Los moros disparaban y algunas mujeres caían rodando (8).

Sembla que aquesta Escola feia cinc tipus diferents de publicacions, però només n'he trobat tres variants:

Revista *Petits*, amb textos dels nens de parvulari, i revista *Tibidabo*, amb dues variants: textos d'infants fins a nou anys i textos dels nois més grans fins a tretze anys.

Als números de la Revista *Tibidabo* que es poden consultar a l'Arxiu Històric de la Ciutat, hi ha una seqüència ordenada de dotze exemplars, que ens permet fer una anàlisi de les impressions i de la vida dels nois d'aquesta Escola, des de l'octubre de 1937, data d'aparició del número 1, fins l'octubre de 1938; aquest és l'últim exemplar que he pogut trobar i en el qual s'hi pot llegir una notícia prou eloqüent:

Se nos han agotado las libretas, los blocs, los lápices, etc. y para escribir tropezamos con muchas dificultades, pues las cuartillas que nos quedan las reservamos para hacer Tibidabo... pensamos dedicar otro si disponemos de papel... (9).

Els aspectes fonamentals que es desprenen de la Revista són els següents:

1. L'aplicació científica de la tècnica Freinet a l'escola assessorada pel senyor Herminio Almendros, inspector entusiasta del mètode, i realitzada per un grup de mestres molt preparats pedagògicament, com ens ho demostra un d'ells en el següent fragment:

El bàsic de la Tècnica Freinet és l'expressió lliure. La llibertat dels nens no vol pas dir retraïment o la inhibició del mestre, sinó que aquest també disposa d'aquella llibertat d'expressió que, ben utilitzada, completarà l'escola... El mestre no és l'única font de coneixement i d'iniciatives, els nens són cercadors de coneixements i els qui exposaran suggeriments i iniciatives... Perquè els nens s'expressin lliurement cal que el mestre els inspire la confiança necessària. Cada dia s'anirà creant l'ambient de franquesa i sorgiran temes nous i variats. Freinet ens entusiasmarà! (10).

2. Els textos lliures, en els quals hi batega la vida dels infants. El pensament i la vida a través dels primers passen a la impremta. En ells, ens parlen dels seus jocs, de l'escola, dels seus pares però, sobretot, de la tràgica realitat que vivia Barcelona en aquells moments: la guerra i la fam.

3. El respecte per la llengua de cada infant. La Revista publicava articles d'ambdues llengües. N'he comptabilitzat el següent percentatge: el 40% eren escrits en llengua catalana, i la resta en llengua castellana.

Quan hi havia un espai lliure s'hi acostumava a intercalar la lletra d'una cançó o bé una poesia popular catalana.

4. Quant a la temàtica, les escenes i descripcions de la guerra n'ocupaven un 52%. Els infants posaven en primer terme la difícil situació que vivien a casa i a l'escola.

5. El recull total de textos permet dividir-los en quatre grans temes: la vida quotidiana, l'escola, la fam i la guerra. He triat els més expressius de cada grup, que transcriu tot seguit:

Sobre la vida quotidiana

Per manca de vehicles

L'altre dia vaig agafar el metro a la Rambla. Com que anava molt ple i apretat no vaig poder pujar. En arribar a la Plaça de Catalunya estava l'estació plena i no vaig poder

sortir però a la fi vaig aconseguir-ho. Dos homes es barallaven per pujar, i l'un es tragué la pistola. Vingueren dos guàrdies i els separaren. Mentre es barallaven se'ls escapà el metro (11).

Un engaño

Ayer por la tarde cuando veníamos para la imprenta Peret, Campmany y yo, queríamos engañar a un hombre. Hicimos un cigarrillo de hierbas y lo tiramos a la acera. El hombre lo cogió, lo miró y se lo puso en el bolsillo. Nosotros nos fuimos riendo. Esta mañana, antes de entrar en el colegio, lo hemos vuelto a hacer y también lo ha cogido otro hombre. Los fumadores están nerviosos (12).

Sobre la vida de l'escola

La nostra classe de música és molt bonica perquè té unes làmpares de vidre i el mestre Gardeñas sempre ens canta unes cançons molt boniques i quan surto al pati sento una olor de pins i l'aire és molt saludable (13).

Aquest mes hem rebut dos paquets de queviures de Vence (França) ¡Com se'n recorden de nosaltres!

Tenim preparat un paquet de llibres pels companys de l'esmentada escola francesa. Són llibres en llengua castellana, perquè els francesos estan caríssims i, per altra banda, ells ja en tindran molts (14).

Hoy por la mañana ha venido el Sr. Almendros y ha entregado una pluma estilográfica al maestro para que se la regalase al que faltara menos a clase. Hemos mirado la lista para ver quien tenía menos faltas; los que tenían menos son Salat y Aupérez. Hemos mirado las libretas de los dos, para que, el que la tuviese más limpia se quedara con la pluma. Salat ha merecido el regalo (15).

Un mestre expressarà així aquesta manca d'assistència a l'escola:

Faig classe? Faig vacances?

Els bombardeigs nocturns fan que els pobres infants que encara vénen a l'escola resten als matins al llit, car bé han de recuperar la son perduda i reposar. Alguns, pocs... vénen tots els matins amb les cares esgrogueïdes i llargues a classe, millor diria, a fer-me companyonia (16).

Sobre la fam

Els textos dels infants són prou eloqüents... no cal pas afegir-hi res més:

Jo tenia gana...

En el jardín hemos hecho reformas, por ejemplo: en vez de rosas —que las tenemos abundantes— hemos plantado coles, que son más necesarias (17).

La carn

Aquest matí la meva mama ha somniat que hi havia carn i que en donaven una terça. La mama ha dit a la carnissera que li posés una terça de bistecs (18).

...si llovieran pasteles y nata podríamos hartarnos porque hace tiempo que no probamos esas cosas tan buenas (19).

La gana

A l'estació de la Plaça de Catalunya hi havien dues dones velles que ens deien que feia molt temps que quasi no menjaven (20).

Buena cena

Anoche me comí un plato de patatas y habichuelas; hacía mucho tiempo que no comía estas cosas tan buenas (21).

Diurne vaig dinar dues vegades: una a casa de la meva germana i l'altra a casa meva (22).

Sobre la guerra

Els infants eren informats puntualment de la marxa de la guerra. A més a més, des de la Conselleria de Cultura es donaven diverses consignes:

“Circular a les escoles per a fer murals, revistes... que s'empregui una acció antifeixista” (14 de juny de 1938).

“Proposta de concurs a la millor poesia, millor dibuix antifeixista” (4 d'octubre de 1938).

Així doncs, a través dels textos de la Revista seguim la guerra pas a pas durant un any. Com exemple, veiem-ne els següents fragments; el primer d'ells referit al primer aniversari de l'heroica defensa de Madrid:

El mundo entero está admirado de esta hazaña: nos han dicho que el edificio de la telefónica, que tiene muchos agujeros a consecuencia de los cañonazos, le llaman ahora

“la casa de las pecas”, lo cual demuestra que los valientes madrileños no han perdido el humor ni la gracia... (23).

Els dos textos que transcrivim a continuació es refereixen als bombardeigs de la Barceloneta i la destrucció de l'Escola del Mar:

Jo, abans de la guerra, anava a l'escola del Mar i m'agradava molt perquè em banyava tots els matins.

Divendres van venir a bombardejar i van tirar una bomba incendiària a l'Escola del Mar i la van cremar tota. Quan el papa ho va saber es va posar a plorar, perquè s'estimava molt aquella escola (24).

...llencen moltes bombes i quasi sempre cauen a La Barceloneta on vivia jo. Hi ha moltes víctimes i ferits greus i quasi tots moren de metralla (25).

Les bombes, que no paren de caure sobre la ciutat de Barcelona són descrites així pels nostres infants, amb tota la seva gràcia:

El gat i les sirenes

Sempre que hi ha bombardeig el gat és damunt dels fogons, i quan sent les canonades tan fortes salta dels fogons i ens dona un “susto”. I així tenim dos “sustos”: el gat i les sirenes (26).

L'altra nit vaig somniar que un avió feixista em tirava bombes i jo amb la mà les hi tornava (27).

Fent referència al segon any de guerra trobem els textos següents:

Hoy se cumplen los dos años de guerra. Dos años que el pueblo español sostiene una lucha encarnizada y desigual en los campos de batalla contra los legionarios italianos y alemanes que Hitler y Mussolini han mandado a España. Hace unos instantes que los piratas del aire acaban de realizar un nuevo crimen. La clase la hemos suspendido... (28).

Viva La Gloriosa!

Acaban de leernos el parte de ayer de aviación en el que decían que habíamos tirado, el domingo día 14: trece Fiats, cuatro Maisserschmidt y dos Heinkel; en total diecinueve aparatos y a nosotros solamente nos tiraron uno... ¡Viva la aviación republicana! (29).

Els efectes de la guerra queden tristament comptabilitzats: alguns mestres de l'escola han marxat al front de batalla:

Estimat mestre:

La meva alegria, com la de tots els companys és molt gran. Del què ens diu que allà al front sent molt el retronar constant de bombes, canons i tac-tac de la metralladora, aquí, a la ciutat, com a altres llocs indefensos, també sentim, com sap, el zumzeig de l'aviació traïdora que llença bombes negres, sembrant la destrucció i la mort... (30).

A l'últim número de la revista els infants ens diuen:

Seríamos casi felices si no fuera por los inicuos y criminales bombardeos de los aviones extranjeros que nos amargan la vida y no nos dejan trabajar con tranquilidad... Pasamos hambre, miedo y frío. Triple crimen que permite una humanidad corrompida por los poderosos, seres egoístas que quieren dominar el mundo... ¿Es esto humano? ¿Por qué nos asesinan sin piedad? (31).

¿On han quedat les cartes que escribien en C. Freinet i els escolars de Vence?

¿I tota aquella joia pedagògica, penyora de dignitat per a l'educació del nostre poble?

Retalls d'unes vides que fins el final mantingueren la il·lusió per l'escola. Infants que en els seus textos hi posaven poesia, com aquesta:

*Aquest matí, la Rita i jo anirem al jardí
a buscar flors per a les taules de la nostra classe (32).*

Ahir a la tarda va ploure.

*Queien unes gotasses tan grans, que només que te'n caiguessin
per sobre unes quantes, quedaves xop.*

*Per tot arreu es veien els efectes de la forta pluja i
hom respirava una mica de tristor... (33).*

tristor que ara, tot just, estem començant a perdre...

I potser, per tal de descriure la desfeta pedagògica, res més eloqüent que aquesta anècdota final, explicada per un mestre de l'escola que, acabada la guerra, buscava ajuda per a la seva esposa, pendent de judici sumariíssim:

L'esmentat professor va anar a parlar amb una inspectora central, amiga de la família, que havia vingut a Barcelona, de viatge. Digué la inspectora:

– Veré qué puedo hacer por tu esposa. Ven mañana– (es mirà l'expedient i afegeix) –Esto está muy mal... malo... es roja... roja... muy roja. La Escuela FREIXENET es muy roja. De la escuela FREIXENET no puedo hacer nada...

Em deia aquell mestre:

– No hi ha paraules per a descriure el tipus de cultura que ens portaren.

Així es va liquidar una experiència pedagògica i, amb ella, una vegada més, la cultura i la vida del nostre Poble.

NOTES

- (1) *L'ensenyament popular a Catalunya de l'adveniment de la República al juliol del 1937*, Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura a, 1937, p. 71.
- (2) J. Seró, 'Els grups d'assaig"', *Magisteri català*, nº 234, 1937, p. 2.
- (3) Circular del CENU, s.d.
- (4) *Ibid.*
- (5) Revista *Tibidabo*, nº 12, octubre de 1938.
- (6) *Ibid.* nº 1, octubre de 1937.
- (7) *Ibid.* nº 9, juny de 1938.
- (8) *Ibid.* nº 2, novembre de 1937.
- (9) *Ibid.* nº 12, octubre de 1938.
- (10) V. Gardeñas, "La tècnica Freinet", *Magisteri català*, nº 242 i 247, 1937.
- (11) L. Vázquez, Revista *Tibidabo*, nº 7, abril de 1938.
- (12) F. Ferrer, *ibid.* nº 10, juliol de 1938.
- (13) J. Colomer, *ibid.* nº 4, gener de 1938.
- (14) Revista *Tibidabo*, nº 8, maig de 1938.
- (15) J. Fernández, Revista *Tibidabo*, n. 7, abril de 1938.
- (16) "Un mestre escriu", *Magisteri Català*, no 249, 1937.
- (17) Revista *Tibidabo*, nº 2, novembre de 1937.
- (18) M. Matesanz, Revista *Tibidabo*, nº 4, gener de 1938.
- (19) R. Rius, *ibid.* nº 6, març de 1938.
- (20) M. Pujol, *ibid.* nº 8, maig de 1938.
- (21) R. Bel, *ibid.* *ibid.*
- (22) A. Garcia, *ibid.* *ibid.*
- (23) Text col·lectiu, *ibid.* nº 2, novembre de 1937.
- (24) R. Bel, *ibid.* nº 4, gener de 1938.
- (25) Revista *Tibidabo*, nº 5, febrer de 1938.
- (26) F. Bernaola, *ibid.* nº 4, gener de 1938.
- (27) R. Rius, *ibid.* nº 5, febrer de 1938.
- (28) G. Cadaviaco, *ibid.* nº 10, juliol de 1938.
- (29) A. Campano, *ibid.* nº 11, setembre de 1938.
- (30) F. Soler, *ibid.* nº 12, octubre de 1938.
- (31) Text col·lectiu, *ibid.* *ibid.*
- (32) Revista *Tibidabo*, nº 8, maig de 1938.
- (31) Text col·lectiu, *ibid.* *ibid.*
- (32) Revista *Tibidabo*, nº 8, maig de 1938.
- (33) *Ibid.* nº 11, setembre de 1938.

ALGUNES NOTES SOBRE LA CENSURA DE TEXTOS ESCOLARS DURANT ELS PRIMERS ANYS DEL FRANQUISME*

M. Fortuny
F. Imbernón
R. Pujol

A través d'aquesta comunicació voldríem posar de manifest que la censura dels llibres escolars durant la guerra civil i en els anys immediatament posteriors (1) es donà principalment a tres nivells, ja sigui de forma aïllada o interrelacionats: a) Comissions censors; b) concursos i c) control eclesiàstic i del "movimiento".

Si bé la censura s'exercí més intensament en el període esmentat, va continuar, com constatem en el textos legals (2), durant tota la II Dictadura. Al llarg d'aquests anys van orientar-se i enquadrar-se els continguts dels llibres dins d'uns paràmetres que coincidien amb la ideologia del règim i es va assegurar que no sorgissin desviacions respecte la doctrina oficial. Reiteradament les disposicions subratllen que els llibres d'ús escolar hauran d'ésser aprovats pel Ministeri d'Educació Nacional, tant en els continguts com en els aspectes tècnics, sense el qual no podran emprar-se en el primer ensenyament, ni com a manuals, ni com a llibres de lectura.

Hem fet servir com a fonts del treball les disposicions legals aparegudes als Butlletins oficials de l'Estat (B.O.E.). Amb el buidat de tots els decrets, disposicions i ordres hem pogut constatar la riquesa d'aquests materials a l'hora d'investigar aspectes fonamentals de la història recent de l'ensenyament obligatori, batxillerat i formació professional, etc... i la seva evolució.